

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra psychologie

Bakalářská práce

PRAKTICKÉ VYUŽITÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Marie Lhotová

Autor práce: Petra Řeháková

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3. ročník

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

23. dubna 2008

vlastnoruční podpis studentky – studenta

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Ing. Marii Lhotové za cenné rady, motivující připomínky a ochotné vedení práce.
Dále děkuji za poskytnutí keramické dílny v SaSM – DDM České Budějovice a za možnost přímé práce s dětmi předškolního věku v keramickém kroužku Kamile Urbanové a řediteli Ing. Tomášovi Rádlovi.

OBSAH

ÚVOD.....	6
-----------	---

I. TEORETICKÁ ČÁST

1	DEFINICE KLÍČOVÝCH POJMŮ PRÁCE.....	8
1.1	Pohled na arteterapii.....	8
1.1.1	Pojem „terapie“.....	9
1.2	Pohled na artefiletiku.....	10
1.2.1	Pojem „filetický“.....	11
1.3	Vymezení a charakteristika místa vývojové psychologie.....	12
1.3.1	Předškolní věk.....	13
1.4	Pohled na dětskou tvorbu.....	14
1.4.1	Vývoj dětské tvorby.....	16
1.4.2	Preschematické období.....	17
2	OBJASNĚNÍ VZTAHU MEZI ARTETERAPIÍ A ARTEFILETIKOU... 18	
2.1	Společné stránky arteterapie a artefiletiky	19
2.2	Hlavní znaky rozdílnosti.....	20
3	APLIKACE ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH ZAŘÍZENÍCH.....	22
3.1	Arteterapie a artefiletika v zařízeních.....	22

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4	VYUŽÍVÁNÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY U DĚTÍ.....	25
4.1	Metody a techniky.....	26
4.2	Využití malby.....	28
4.2.1	Barvy.....	29
4.3	Využití hlíny.....	31
4.3.1	Hmat.....	32
4.4	Základní symboly a témata.....	33
4.4.1	Test domu.....	34
4.4.2	Test stromu.....	35
5	PRŮBĚH A OKOLNOSTI PRAKTICKÉ ČINNOSTI.....	36
5.1	Struktura činností.....	36
5.2	Významné okolnosti při činnosti.....	37
6	VÝTVARNÉ ARTEFAKTY DĚTÍ	37
6.1	Malované artefakty dětí	38
6.1.1	Malby domů.....	38
6.1.2	Malby stromů.....	39

6.2	Keramické artefakty dětí.....	40
6.2.1	Keramické domy.....	40
6.2.2	Keramické stromy.....	41
6.3	Ontogenetická výmluvnost artefaktů.....	43
6.3.1	Zamyšlení nad malbami dětí.....	43
6.3.2	Zamyšlení nad keramickými výrobky dětí.....	44
7	SHRnutí UŽITEČNOSTI ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH.....	44
	ZÁVĚR.....	46
	Seznam literatury.....	48
	Přílohy.....	50

ÚVOD

V této práci se pokusím o náhled a ozřejmění arteterapie a artefiletiky a jejich působení a využívání u dětí předškolního věku, především z hlediska využitelnosti při volnočasové činnosti, a to v keramickém kroužku, pro zmíněnou věkovou skupinu.

Toto téma práce jsem si ke zpracování vybrala, jelikož jako budoucí pedagog volného času jsem si pokládala otázku, zda-li je možné a žádoucí ve své praxi, při výtvarných aktivitách využívat i metody arteterapie, či artefiletiky. Jestli v prostředí volného času jsou tyto obory využitelné a má smysl se i skrze praxi zajímat a vnášet do své práce v prostředí a činnostech týkající se volného času.

Hlavní cíl práce je ukázat možnost a reálnost využívání arteterapie a artefiletiky v přímé práci s dětmi pedagogem volného času a jeho profesi odpovídajícímu zařízení a činností.

Proto také rozdělím práci na část teoretickou a praktickou, pro větší přehlednost a lepší členění textu a fotodokumentace, která by měla být dokladem a materiálem pro potvrzení cíle a myšlenky této práce.

V teoretické části uvedu především hlavní pojmy této práce, jejich význam, definice a někde i historické okolnosti vzniku. To kvůli tomu, že je přehledné a pro čtenáře práce vždy přínosem i následným vodítkem, ke snadnějšímu zamýšlení se nad dalšími tématy a okruhy týkající se této práce, jelikož vymezení si základních pojmů, již v začátku, zabrání nesrovnalostem a zbytečnému přemítání o myšlence této práce.

Dále pak v teoretické části práce budu mluvit o vztahu mezi arteterapií a artefiletikou, přičemž tyto obory jsou základními nositeli významu této práce. Proto se je pokusím dát do souvislosti s jejich místem, ve kterém se tyto obory setkávají a také naopak, v čem jsou rozdílné a liší se. To pro lepší pochopení jejich vzájemného vztahu a závisle na tom, kde tyto obory praktikují své myšlenky a činnost.

Po tomto významném exkursu si můžeme následně ukázat jejich praktické působení, na jehož základě budeme moci přistoupit i k volnočasovým aktivitám, které jsou dalším nosným prvkem práce, jak z názvu této práce vyplývá.

V praktické části a jejím úvodu přistoupím k ozřejmění také metod a technik, kam již můžu vpracovat stěžejní činnosti práce, jako je malba a keramická činnost, které je třeba si ukázat, i s jejich náležitostmi, jako jsou u malby nutný výskyt barev a u keramické práce zase hmat.

Také se zde objevuje význam symbolů a na jejich existenci založených testů, které budou v jejich nejznámější, avšak pro nás dostačující podobě testu domu a stromu (ne však ve standardizované diagnostické podobě, které jsou využívány především psychology, ale spíše obrazná ukázka těchto témat).

Po vysvětlení výše uvedených důležitých prvků praktické části se naváže na mojí přímou praktickou činnost s dětmi předškolního věku a ukázkou vytvořených artefaktů, a to malovaných a keramicky zpracovaných, které pak budou podrobeny zamyšlení, ve smyslu ontogenetické výmluvnosti tvorby. Dále se pokusím ukázat praktické využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasové aktivitě, kterou v našem případě je keramický kroužek pro předškolní děti, zhodnotím zde hlavní momenty a myšlenky obou oborů a shrnu možnosti využívání při přímé práci v keramickém kroužku.

Základní literaturou zde bude za arteterapii kniha Jaroslavy Šickové-Fabrice „Základy arteterapie“, k artefiletice hlavně literatura Jana Slavíka „Od výrazu k dialogu ve výchově“, k vývoji dětské tvorby především kniha Rosalindy Davido „Kresba jako nástroj poznání dítěte“.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 DEFINICE KLÍČOVÝCH POJMŮ PRÁCE

V začátku práce je nutné si dát jasné hranice definicí okruhů a témat, kterými se zde budu zabývat. Uvádím ty definice, které pro mne v práci budou závazné, a od kterých se budou odvíjet myšlenky nad problémy spojené s tématem práce. Proto je vhodné a žádoucí mít v začátku práce jasný přehled klíčových témat, se kterými se bude pracovat.

1.1 Pohled na arteterapii

V této kapitole si podáme komplexní pohled na arteterapii a její definice. Definic existuje celá řada, já používám ty, které jsou od rozmanitých autorů, jak českých, tak zahraničních, s cílem širšího pohledu na tuto oblast.

„Arteterapie v širším smyslu znamená léčbu uměním, včetně hudby, poezie, prózy, divadla, tance a výtvarného umění. Arteterapie v užším slova smyslu znamená *léčbu výtvarným uměním*.“¹

Dále pak slovenská arteterapeutka Jaroslava Šicková-Fabrici mluví o arteterapii, jako o mladé disciplíně, kde udává, že ve třicátých letech 20. století v USA jako první používá Margaret Naumburgová, výraz *art therapy*, s psychoanalytickým východiskem.²

Významné zahraniční arteterapeutky C. Caseová a T. Dalleyová mluví o arteterapii jako o jednom z hlavních psychoterapeutických postupů, který se opírá o výtvarné projevy klientů, jako hlavní léčebný prostředek, ve kterém jde především o proces tvorby, nikoliv o skvělé a vynikající dílo.³

Naše česká arteterapeutka J. Jebavá nahlíží na arteterapii jako na speciální léčebnou terapii, praktikovanou formu psychoterapie. Nazývá ji *visual*

¹ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 30.

² Srov. Tamtéž, s. 26.

³ Srov. CASEOVÁ, C. DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*, s. 9.

arteterapie. Dále hovoří o arteterapii a jejich prostředcích, které jsou grafické, malířské a sochařské činnosti, působící jako komunikace pro handicapované jedince, které dále slouží jako sociální interakce a také jako prostředek výchovy. Uvádí, že arteterapie se realizuje jak individuálně, tak skupinově, pod vedením speciálně vyškolené osoby, arteterapeuta.⁴

Další pohled na arteterapii podává M. Stiburek, který uvádí, že arteterapie je disciplína psychoterapeutická a psychodiagnostická, která využívá k léčebným cílům prostředky a formy adekvátní uměleckým formám.⁵

Jak je vidět z použitých definic arteterapie, jedná se o široký výčet různých možných pohledů a je třeba vždy pohlížet na arteterapii jako obor široký, však v její základní funkci a tedy *léčbu uměním* – především skrze výtvarné činnosti. Právě arteterapií chápanou v užším smyslu a myšlenou ve výtvarném počínání se budeme v této práci zabývat.

1.1.1 Pojem „terapie“

Ukázali jsme si rozmanité definice arteterapie, ale myslím si, že je nutné si i poukázat na význam „terapie“, jako druhé části slova z názvu – Arteterapie. Jak si u arteterapie jistě všimneme, je možné její název rozdělit snadno na části: *arte* a *terapie*. To je i významným momentem obsahu samotného oboru arteterapie, která to potvrzuje v názvu, když *arte* pojímáme s významem umění, především výtvarným, a *terapii* ve smyslu léčby, změny k lepšímu.

Můžeme se podívat i do psychologické literatury, která se k *terapii* vyjadřuje jako k léčbě, v běžném smyslu slova, a to prakticky zajišťováno využitím určitých psychologických strategií a postupů, kterými odstraňujeme a mírníme určitou poruchu zdraví.⁶

⁴ Srov. JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*, s. 5.

⁵ Srov. STIBUREK, M. *Současná arteterapie*. In ALBRICH, B., SLAVÍK, J. et al, *Současná arteterapie v ČR a zahraničí*, s. 33.

⁶ Pozn. Definice zdraví podle WHO – zdraví, stav úplné psychické, fyzické a sociální pohody.

Dále sem můžeme řadit i sekundární prevenci, díky které zamezujeme dalšímu a následnému rozvoji poruchy již vzniklé. Cílem terapie je tedy obnovení zdraví („restitutio in sano“).⁷

Lze říci, že význam terapie v arteterapii je primárně zlepšení a odstranění nežádoucích jevů, kterými mohou být různé negativní prvky jedincova projevu a sekundárně zamezování a předcházení těmto negacím.

1.2 Pohled na artefiletiku

V této části si uvedeme vznik názvu a také předmět jeho zkoumání a praktického využívání.

Například J. Slavík, významný představitel artefiletiky u nás, uvádí zajímavé historické hledisko a udává jasné vymezení a hodnotu artefiletiky.

„Název artefiletika je složen ze dvou částí. První část názvu odkazuje k umění (především výtvarnému) a také arteterapii – z latinského ars, artis = umění. Druhá část pojmenování je inspirována myšlenkou pedagoga H. Broudyho (1976) o „filetickém“ přístupu ve výchově, v němž intelektový rozvoj je úzce spjatý s rozvojem emočním a sociálním.“⁸

J. Slavík pojímá artefiletiku jako velmi „specifickou“, vnímá ji především ve světle pedagogiky, kde je důležitou veličinou právě aktivní výchova a komplexní rozvoj jedince, který může přesahovat až do krajů psychoterapie. Jelikož artefiletika využívá metod arteterapie, která se odehrává především na půdě léčení a zlepšení duševního stavu, stejně jako psychoterapie, která léčí pomocí psychologických prostředků, je jasné, že tyto dva obory k sobě mají velmi blízko a je nutné podotknout, že artefiletika se ve svých počátcích rodila z výše zmíněné arteterapie, ale přesto na půdě pedagogické.

⁷ Srov. VYMĚTAL, J. et al. *Obecná psychoterapie*, s. 15.

⁸ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitky umění*, s. 12.

Dále pak zajímavý příspěvek na téma „arteterapie a artefiletika“ ve článku „Současná arteterapie“ z knihy „Současná arteterapie v ČR a zahraničí“ uvádí a zamýšlí se M. Stiburek.

„Artefiletika je pedagogická (či umělecko pedagogická) disciplína, využívající obdobných postupů jako arteterapie v oblasti výchovy. Skrze vlastní aktivní experimentování a prožitek směřuje k poznání a sdílení kultury jako systému vztahů, norem, hodnot, a forem komunikace.“⁹

Definice a vyjádření nám říkají, že artefiletika je praktikována ve výchovně-vzdělávacím procesu za využívání metod arteterapie. Přičemž není opomíjen významný prvek v myšlence „vychovat“ a podílet se na správném a dobrém přístupu dětí k okolí i k sobě.

1.2.1 Pojem „filetický“

Jak jsme si výše ukázali, tak artefiletika má dva zásadní významy, které jsou obsažené v názvu „artefiletika“. Pro přesnější definování artefiletiky je potřeba si vysvětlit podrobněji část slova artefiletiky, tedy význam slova „filetický“.

„Pojem „filetický“ je odvozen od jména vychovatele egyptského krále Ptolemaia II. Filéta (Phileta) z Kou. Jak napovídá jméno Filutova žáka, jednoho z představitelů známé dynastie Ptolemaiovců, Filétos žil v době Alexandra Makedonského. Byl osobností, která v sobě spojovala teoretické i umělecké duchovní aktivity: vědeckou práci, filozofii a zároveň poezii. Filétos byl učencem a elegickým básníkem..... Je zřejmé, že pojem „filetický“ je šťastným odkazem nejen k jedinečné vychovatelské osobnosti, ale i k duchovním zdrojům současné euroamerické kultury.“¹⁰

⁹ STIBUREK, M. *Současná arteterapie*. In ALBRICH, B., SLAVÍK, J. et al, *Současná arteterapie v ČR a zahraničí*, s. 33.

¹⁰ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově*, s.169.

Podle Slavíka má artefiletika umělecký a také heuristický¹¹ charakter, který je v symbolické podobě vyjádřen právě v helénistickém básníkovi a učenci Filutovi z Kou. A dalším odkazem může také být i starořecký slovní kořen *fil*, který je spjatý s významy jako přátelství, láska a mít rád.¹²

Vidíme, že pojem filetický v artefiletice má významný přesah do jedincova života a snaží se o rozvoj jedince v prvcích, kterými je myšleno hlubší přemítání a chápání kladných jevů, které se významně dotýkají života ve společnosti a rodině, jakým je i kladný vztah k okolí a pochopení pozitivních prvků života svého i ostatních, které zajišťuje správné chápání a sžití se s jeho společností a okolím.

1.3 Vymezení a charakteristika vývojové psychologie

V práci se budeme zabývat a věnovat pohledu arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách „předškolních dětí“. Proto zde uvedeme specifika tohoto vývojového období a objasníme si čím se vývojová psychologie zabývá. Existují v ní různá vývojová období¹³, které mají své specifické projevy a charakteristiky, ale k tomuto tématu se dostaneme až dále. Nyní pohlédneme na definici a obsah vývojové psychologie.

„Vývojová psychologie zkoumá vývoj psychiky z hlediska živočišného druhu. U člověka tedy jeho specificky lidskou psychogenezi v souvislosti s antropogenezi (tj. jak se utvářela psychika živočišného druhu homo sapiens), což je tzv. „fylogeneze“, dalším hlediskem vývoj individua (stádia plodu, novorozence, nemluvněte, batolete, ...), což je tzv. „ontogeneze“.“¹⁴

¹¹ Pozn. Heuristický znamená poznávající, objevující, usilující o dosažení pravdy a objektivní poznání. Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění*, s. 12.

¹² Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění*, s. 12.

¹³ Pozn. Vývojová období nejčastěji dělíme na prenatální, novorozenecké, kojenecké a batolecí období, předškolní a školní věk, který se dělí na mladší a střední školní věk, pubescenci, adolescenci, dospělost, kterou klasifikujeme na mladou, střední a starší a stáří, které může být ranné a pravé. Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 5-9.

¹⁴ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 53.

Vágnerová mluví o vývojové psychologii, jako o usilování o poznání pravidel a souvislostí vývojových proměn v jednotlivých oblastech lidské psychiky a porozumění jejich mechanismům.¹⁵

Ve vývojové psychologii budeme pokračovat v období předškolního věku, které disponuje významnými mezníky, stejně tak, jako i ostatní vývojová stádia a jejichž úspěšné zvládnutí předpokládá další správný vývoj jedince.

1.3.1 Předškolní věk

Zde si uvedeme ozřejnění vývojového období zvaného předškolní věk. Vymezuje se od 3. roku věku, přibližně do 6-ti let (konec období není určován pouze věkem fyzickým, ale sociálním, to znamená nástupem do školy). Též je to období, kdy ve většině případů děti navštěvují tzv. školku (předškolní zařízení či mateřské centrum), a kdy se děti učí mnoha důležitým věcem a činnostem, jak si ukážeme dále s pomocí literatury.

Například M. Vágnerová mluví o předškolním věku a udává, že významnou charakteristikou je zde rozvoj aktivity, která dítěti zajišťuje uplatnění se ve vrstevnické skupině a postupným se uvolňování vázanosti vůči rodině. K tomuto významnému aktu dochází za pomoci osvojování si obsahů rolí, základních norem chování a také díky vyvinutější a lepší schopnosti komunikace s okolím, než bylo v předchozím vývojovém období možné.¹⁶

Dále se toto období vyznačuje myšlením egoistickým a prelogickým, přičemž se dítě váže na aktuální situační kontext a subjektivní dojem. Překonání těchto prvků v myšlení je důležitým úkolem pro nástup do školy a významným mezníkem v tomto vývojovém období.¹⁷

K předškolnímu období se váže další množství významných jevů a charakteristických prvků, domnívám se však, že pro tuto práci tento exkurz

¹⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s.15.

¹⁶ Pozn. Předcházejícím vývojovým obdobím předškolního věku je věk batolecí. (1,5 - 3 roky)

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 102.

postačí, jelikož dalším ozřejmováním tohoto období by nezbyl prostor pro jiná a jistě důležitá témata této práce. Musím však říci, že toto období obnáší mnoho úkolů pro dítě a je i nutné, aby bylo neustále zajišťováno podnětné a chápavé prostředí, ve kterém se dítě pohybuje a nedocházelo tak k negativním situacím, které by zbytečně „brzdily“ správný vývoj dítěte.

1.4 Pohled na dětskou tvorbu

Charakteristiku z vývojové psychologie jsme si ukázali a nyní si ukážeme pro tuto práci významné téma, vývoj dětské tvorby. Je žádoucí znát a být seznámen s charakteristikou dětských výtvarných projevů, jelikož jak dále uvidíme, správný vývoj dítěte je závislý i na vývoji kresby, tudíž zvládnutí jemné motoriky. Také existují psychologické testy, které využívají právě výtvarný projev, na jehož základě se vyhodnocuje míra vývoje a úrovně psychiky dítěte.

„První studie o dětských obrázcích vznikaly přibližně před osmdesáti lety a je s nimi spojeno Luquetovo jméno (G. H. Luquet¹⁸). Od té doby té doby zájem o ně neustále roste a nyní se už s nimi pracuje v mnoha oblastech. Využívají se:

- při *testování mentální úrovně* – podle kresby lze hodnotit inteligenci dítěte (intelligenční kvocient);
- jako *komunikační prostředek* – obrázky mohou napomoci v případě, že dítě dostatečně nezvládá jazyk; vypovídají v grafické podobě o tom, co dítě cítí, ale nedokáže slovně vyjádřit;
- jako *prostředek zkoumání efektivity dítěte*;
- jako *prostředek k vyjádření znalostí dítěte o svém těle a jeho situování v prostoru.*¹⁹

¹⁸ Pozn. První systematické studium dětských kreseb ve Francii počátkem 20. století - G. H. Luquet se poprvé pokusil rozvinout teoretické chápání toho, co děti dělají, když kreslí. Ve svých studiích o dětské kresbě jako jeden z prvních popsal vývojová stadia a podal jejich výklad, který zůstává doposud platný. Jeho terminologii využil i J. Piaget při charakterizování dětské kresby. Srov. HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová., PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*, s. 37.

¹⁹ DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 15-16.

Jak vidíme z pojednání od Rosalindy Davido²⁰, tak dětské obrázky mají vysokou míru výpovědi o celkové osobnosti dítěte, také můžeme určovat úroveň inteligence a emoční rovnováhy, obě jsou důležitým činitelem při životě dítěte ve škole a jeho životě v rodině. Pozor však, nakládat a interpretovat obrázky dětí je obtížné a je k tomu vždy za potřebí více obrázků od dítěte, nelze interpretovat na základě jediného, jak na tuto skutečnost autorka také upozorňuje.

Říká, že odhalit vše jediná kresba nemůže, že nelze dělat ukvapené závěry z obrázku neznámého dítěte, které může obsahovat patologie, je totiž důležité, aby obrázky interpretoval vždy odborník a interpretace byla citlivá, na základě širokých odborných znalostí a také, aby na každý obrázek dítěte bylo nahlíženo i s jeho kulturními²¹ a sociálními souvislostmi, ve kterých dítě žije.²²

Důležitou zmínku vidím i v posuzování z hlediska právě sociálních a kulturních souvislostí, jelikož je jasné, že děti z různých zemí a s jinou kulturní výbavou budou znázorňovat odlišné, pro ně individuálně důležité momenty z jejich života v různé kulturní a sociální síti.

Dětská tvorba – především období předškolního věku, je zajímavá a bohatá po více stránkách, zajímavě se zamýšlí o tvorbě předškolního věku Mgr. Věra Hamplová, která se zabývá ve své diplomové práci širokým spektrem různých významných momentů předškolní tvorby ze své praxe, zahraniční literatury i našich autorů.

Nahlíží na dětský výtvarný projev období předškolního věku a říká, že disponuje největší upřímností, otevřeností a spontaneitou a může nám poskytovat cenné informace o dětské psychice a prožívání. Vzhledem k tomu, že psychologie

²⁰ Pozn. Rosalinda Davido je významná francouzská dětská psychologka a také autorka psychologických testů. Její práce vychází z třicetileté praxe školní psychologky, též přednášela na univerzitě a nyní je inspektorkou ministerstva školství.

²¹ Pozn. O těchto okolnostech mluví Jaroslava Šicková-Fabrici, která i tuto myšlenku podrobila výzkumu, který však byl primárně zaměřen na symboly globalizace, ve kterém dospěla k tomu, že děti z různých kulturních prostředích ve svých tvorbách používají i symboly charakteristické pro jejich kulturní tradice (např. Japonsko-rýže, apod.). Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Obrazy vnútra*, s. 40-47.

²² Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 16.

se dětským výtvarným projevem zabývá téměř výhradně z diagnostického pohledu a soustředí se na kresby s konkrétním zadáním, i přesto je kresba pro dítě zábavnou, spontánní a hravou činností a bylo by smutné tuto „upřímnou“ dětskou výpověď zavrhnout nebo opomíjet, jelikož tyto „čisté“ a otevřené výpovědi dítěte o svém světě je možné využít na maximum, jak pro terapeutickou práci s dítětem a celkové poznání osobnosti dítěte, tak i pro výše zmíněnou diagnostiku.²³

Tato autorka vyzvedla důležitost a významnost všímání si dětské tvorby v jejím širším pohledu a neustrnout pouze na diagnostikování z výtvarných artefaktů. Vkládá do pohledu na tvorbu i terapeutickou složku (místo pro arteterapii) a velice významný prvek poznání osobnosti dítěte přes cílenou výtvarnou tvorbu (artefiletika), kde obě tyto skutečnosti jsou silným přínosem pro každého, kdo pracuje s dětmi a jejich tvorbou.

1.4.1 Vývoj dětské tvorby

V této části se podíváme na chronologický vývoj dětské tvorby. Uvedeme si zde základní pohledy a dělení vývoje dětské tvorby.

Velmi pěkně ukazuje E. Perout srovnání a dělení ve své knize „Arteterapie se zrakově postiženými“, kde ukazuje pohled dvou významných autorů, kteří se zabývali vývojem tvorby a jejichž dělení uvedl v přehledné tabulce, kterou i zde použiji. Nás v této tabulce bude zajímat předškolní věk, kterému odpovídají u J. Piaget období názorné, kam spadá předpojmové a intuitivní myšlení a u V. Löwenfelda, období předpojmové.

Musíme si zde říct, že přesné hodnoty věku nelze brát doslovně, je třeba mít na mysli, že se jedná o orientační a přibližné časové údaje. Na tuto skutečnost upozorňuje i E. Perout, jelikož doslovná aplikace by mohla mít blízko k metodickému dogmatismu.²⁴

²³ Srov. HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová.

²⁴ Srov. PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*, s. 37.

Jean Piaget	Victor Löwenfeld
senzomotorické období 0-12 měsíců	
názorné období 2-5 let: předpojmové myšlení 5-7 let: intuitivní myšlení	2-3 roky, čáranice: bezobsažná, zvládnutá, pojmenovaná 3-6 let: preschematické období 6-9 let: období schématu
konkrétní operace 7-12 let	8-12 let: kresebný realismus
formální operace 12-17 let	11-15 let: pseudonaturalistické období 14-17 let: adolescentní výtvarná tvorba

25

(V příloze č. I. jsem tuto tabulku doplnila o srovnání dělení vývoje dětské tvorby i o pohled C. Burta, o jehož vývojových stádiích se zmiňuje ve své knize „Základy arteterapie“ J. Šicková-Fabrici.)

Tato tabulka vznikla z důvodu přesahu do výtvarně výchovné oblasti, které vhodněji než J. Piaget, který si všímá spíše kognitivních²⁶ struktur a schopností, pojal a rozpracoval V. Löwenfeld.²⁷

Proto dále budeme pracovat s pojmem preschematické období, které spadá do Löwenfeldova dělení vývojových znaků dětské tvorby.

1.4.2 Preschematické období

Výše jsem si ukázali, jak se dělí a kdy probíhají určité stupně vývoje dětské tvorby. Proto se v této části zaměříme přímo na jednu významnou etapu, jelikož

²⁵ PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*, s. 37.

²⁶ Pozn. Kognitivní (kognice z latinského slova „cognitio“ – poznání), tedy „poznání se týkající“.
Srov. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*, s. 446.

²⁷ Srov. PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*, s. 37.

se váže na předškolní věk, který je také nositelem tématu práce, proto budeme mluvit o preschematickém období nebo názorném jak toto období nazývá J.Piaget a které dělí do předpojmového a intuitivního myšlení, jak je ukázáno v přehledné tabulce v předchozí kapitole.

Evžen Perout, který se věnuje především zrakově postiženým jedincům, mluví o preschematickém období a připisuje mu významnou psychickou funkci – fantazijně emoční složku, která nám udává způsob poznávání okolního světa, jelikož pro dítě ještě neexistuje plné chápání času, prostoru a logiky a proto hranice mezi objektivní a psychickou realitou zůstávají neostře. Tudíž tvorba nám dokazuje představově symbolický způsob myšlení s antropomorfními²⁸ prvky. Také si musíme říct, že předškolní dítě vyjadřuje svůj názor na svět právě skrze výtvarný projev, kde se nám objevují typické znaky emočního prožívání a dětského myšlení. Skutečnost tu bývá zjednodušená.²⁹

Je vidět, že toto období obsahuje množství významných momentů, které se s nabíráním nových zkušeností a vývojem dítěte budou měnit, je tedy zajímavé i pozorovat tento vývoj tvorby dítěte. I proto je dobré při práci s dětmi, alespoň okrajově, znát základní nosné prvky vývojových stupňů a všimnout si tedy možných odchylek, jelikož díky včasnému rozpoznání nějakých nesrovnalostí ve vývoji dětské tvorby se může na tuto skutečnost upozornit a je tak možné včas zajistit dítěti například odborné pracoviště, kde se dá s tímto problémem v časném věku poměrně snáze pracovat.

2 OBJASNĚNÍ VZTAHU MEZI ARTETERAPIÍ A ARTEFILETIKOU

Zde se pokusím pohlédnout na vztah mezi těmito dvěma „různými“ přístupy, které si jsou blízké z hlediska využívání výtvarných technik, avšak s odlišným

²⁸ Pozn. Antropomorfismus - připisování lidských vlastností zvířatům a věcem.

²⁹ Srov. PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*, s. 39.

zaměřením a podstatou. Vidět to je jistě již v začátku práce, při vymezení a uvádění definic obou oborů.

2.1 Společné stránky arteterapie a artefiletiky

Je jasné, že arteterapie a artefiletika se shodují a scházejí pře výtvarnou činnost, výtvarné prvky, estetiku a také v určitých přístupech k jedinci a objektu činnosti jejich zaměření. Každý z nás má vlastní zkušenost z výtvarné činnosti, například již ve školce držel pastelku, maloval barvami, „plácal“ s modelínou apod. A to je přesně ten moment, který je výstižný pro arteterapii a artefiletiku. Obě pracují především přes aktivní činnost člověka a jeho výtvarné vyjádření.

Výstižné a jasné srovnání společných prvků uvádí Jan Slavík a Barbora Škaloudová na www.artefiletika.cz pod názvem článku „Artefiletika - Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním“

„S arteterapií má artefiletika společné zejména dvě stránky:

1) V oblasti *cílů*: zaměřenost na sebe-poznávání a na rozvíjení sociálních kompetencí žáka prostřednictvím uměleckých výrazových prostředků. V tomto ohledu artefiletika směřuje k rozvoji *sociální a emoční inteligence* (Goleman 1997), k rozvíjení tzv. *adaptivního rozhodování* (rozhodování ve význačných situacích založené na prioritách; Goldberg 2004, s. 92 - 100) a k *etické kultivaci* žáků.

2) V oblasti *metod*: zaměřenost na poznávání prostřednictvím umělecké výrazové hry³⁰ spojené s tzv. reflektivním dialogem.“³¹

³⁰ Pozn. Umělecká výrazová hra – především výtvarná tvorba, dramatizace a nebo animace uměleckého díla, ale také i jako samotné vnímání, je-li zaměřeno na estetický zážitek. Reflektivní dialog je rozhovor o tom, co se dá interpretovat ze zážitků z výrazové hry. Srov. SLAVÍK, J., ŠKALOUDOVÁ, B. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním* [online]. Praha: Artefiletika.cz, [cit. 23.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>>.

³¹ SLAVÍK, J., ŠKALOUDOVÁ, B. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním* [online]. Praha: Artefiletika.cz, [cit. 23.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>>.

Jak vidíme, tak se arteterapie s artefiletikou scházejí především ve smyslu sebepoznání a rozvoje jedince. Myslím si, že to je velmi významným prvkem, který je výhodný obzvláště v dnešní moderní době, kdy je nutné a žádoucí při práci s dětmi a mladými usilovat o rozvoj jiných kvalit, na které se často v běžném výchovně-vzdělávacím procesu zapomíná nebo ustupují do pozadí.

2.2 Hlavní znaky rozdílnosti

Po vymezení společného prvku arteterapie a artefiletiky je potřeba si ukázat i pole jejich rozdílnosti, tedy to, v čem se od sebe liší a co je jejich individuální veličinou, na které každá staví svoji jedinečnost.

Jednoduše a zřetelně uvádí M. Stiburek ve své stati „Současná arteterapie“, kde se systematicky zamýšlí a řeší vztahovost obou oborů tak, že definuje obory s tou myšlenkou, že je nutné k nim přistupovat se snahou vytvořit jasné vymezení prostoru jejich činnosti na základě toho, že se potvrdí a posílí jejich vazby na pedagogiku v případě artefiletiky, na léčbu v případě arteterapie.³²

Artefiletika pohlíží ve své praxi především na rozvoj jedince, však arteterapie dosahuje především toho, že dokáže a umí interpretovat „nevědomý“ svět jedince, k tomu artefiletika má blízko, ale není to její záměr. Zajímavě na to nahlíží na internetových stránkách www.artefiletika.cz PhDr. Slavík ve svém článku „Mladé pojetí artefiletiky v České republice“.

„Artefiletika by chtěla učit své žáky překonávat zbytečné utrpení z rozporů mezi vědomím a nevědomím, mezi intelektovou a citovou stránkou bytí. V tomto ohledu má funkci psychosociální pozitivní prevence proti pocitům nezakotvenosti, ztráty identity či citové vyprahlosti. Artefiletika zde může pomáhat, přestože

³² Srov. STIBUREK, M. *Současná arteterapie*. In ALBRICH, B., SLAVÍK, J. et al, *Současná arteterapie v ČR a zahraničí*, s. 35.

samozřejmě sama o sobě nemůže poskytnout žádné úplné řešení.“³³

Jak je vidět artefiletika připouští, že nemá funkci k úplnému vyřešení problémů jedinců s kterými pracuje, může je dovést na „práh“, kde je k vyřešení problému blízko, avšak není u jeho zdroje. Arteterapie ano, ta se právě snaží o plné uvědomění si problému a jeho celostního nalezení a práci s ním.

Dobré by bylo, kdyby oba obory byly zastoupeny v rozmanitých zařízeních a jejich společná práce by mohla dovést jedince k plnému přijetí a řešení problému.

Tedy rozdílnost je dána v arteterapii zaměřením (jak již v názvu je jasně vidět) na „terapii“, tedy léčbu, změnu k lepšímu, nápravu apod. A v artefiletice na jedinečný zážitek žáka/dítěte, reflexi, expresivitu, spontánnost a díky tomu prevenci psychosociálních negativních jevů.

Další zamyšlení a jasně určené „resorty“ a rozdílnosti podává Jan Slavík a Barbora Škaloudová, kde shrnují do 4 bodů zásadní momenty odlišnosti artefiletiky od arteterapie.

„Od arteterapie se artefiletika *odlišuje* zejména tím, že není v první řadě soustředěna na léčbu psychiky žáka, ale (1) na jeho vzdělávání, (2) na jeho výrazovou kultivaci, (3) na rozvoj jeho umělecké tvořivosti, příp. na tzv. (4) pozitivní prevenci (tj. prevenci vzniku nebo rozvoje psychických a sociálních problémů)“³⁴

Jak je vidět, arteterapie má podle této výpovědi opět spíše léčivý a napravující charakter (tak jako v této práci jsme si nastínili a potvrdili vícekrát) a artefiletika

³³ SLAVÍK, J., *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice – Artefiletika*, [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

³⁴ SLAVÍK, J., *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

spíše rozvojovou složku a poslání prevence. Dále si ukážeme, že přeci jenom jejich „oddělení“ není tak výrazně čisté a jednotné, že jsou určitá témata, která jsou a musí být společná – už z toho důvodu, že tyto dva obory mají k sobě v zásadě blízko, prolínají se a bez této souhry částečné propojenosti by jejich poslání bylo těžce uskutečnitelné. Proto si zde také ukážeme, že artefiletika připouští a má vždy na mysli, že do určité míry s arteterapií je v jakémsi příbuzenském vztahu.

„Z odlišnosti od psychoterapie vyplývá, že artefiletika – na rozdíl od arteterapie – sice používá některé psychoterapeutické pojmy (např. nevědomí, přenos, archetyp), ale jenom v omezené a nezbytně nutné míře; naopak více se orientuje k pojmosloví z oblasti pedagogiky, estetiky, teorie umění,...“³⁵

Vidíme, že artefiletika připouští i nakládání a možnost práce s arteterapií, sice omezeně, ale tato částečná „propojenost“ jasně existuje. Jelikož to jsou „hraniční disciplíny“, tak provázanost obou oborů je v některých částech jejich práce nutná.

3 APLIKACE ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH ZAŘÍZENÍCH

Praktikování arteterapie a artefiletiky je možné, jak pro lidi s postižením (psychickým, tak fyzickým), tak pro jedince zdravé. Nutno říci, že i v různých typech zařízení. Nás bude zajímat především zařízení a instituce pro volný čas. Nejprve si ukážeme praxi obou oborů v různých typech zařízení.

3.1 Arteterapie a artefiletika v zařízeních

Pěkné, výstižné pojednání o těchto oborech a jejich uplatňování v různých zařízeních uvádí M. Stiburek. (pozn. tučně a kurzívou zvýrazňuji právě ty části,

³⁵ SLAVÍK, J., *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

keré v této práci pokládám za potvrzení možnosti nakládat s arteterapií a artefiletikou ve volnočasových aktivitách)

„Arteterapie a artefiletika jsou obory, které se v poslední době dynamicky rozšiřují. Vzniká řada nových pracovišť, zejména při nestátních léčebných zařízeních, alternativních školských zařízeních, výchovných a převýchovných zařízeních a **volnočasových organizacích**, které využívají metody a postupy těchto oborů. Využívají je jako základní nebo doplňkovou formu léčby (arte psychoterapie), užívají je ve **výchově** (rozvoj tvořivosti, volných vlastností a hodnotové orientace, sebepoznání, relaxace), v rámci **prevence sociálně patologických jevů** (drogová závislost, kriminalita, rasová nesnášenlivost a xenofobie), v rámci prevence sociálního selhávání (středoškolské adaptační kursy, semináře osobního rozvoje). Stále širší jsou tyto postupy uplatňovány i v oblasti uměleckého vzdělávání (umělecké školy, kursy, kroužky), kde vedou ke **zdůraznění zaměření na prožitek, sebevyjádření, kvalitu života a vztahů**.“³⁶

Zde vidíme, že oba směry se dají a jsou využívány a praktikovány široce. Již se tak přesně nelpí jen na praktikování arteterapie pouze v léčebných a zdravotních zařízeních a artefiletiky jen ve výchovně-vzdělávacích institucích.

Je zde jasný pohled M. Stiburka na kladný rozvoj a rozšíření těchto metod a dynamický proces praktického využití i v jiných typech organizací, ne pouze lpění a uzavřený pohled na arteterapii a artefiletiku v jejich původních a mateřských formách praktikování.

Další pěkné pojednání o využitelnosti arteterapie a artefiletiky ve školském zařízení ukazuje Jan Slavík v knize „Od výrazu k dialogu ve výchově- artefiletika“, který říká, že ve vzdělávacím a výchovném smyslu může artefiletika být jedním z nejúčinnějších způsobů, jak umožnit a zakusit žákům hluboký lidský smysl umění a citlivý umělecký vztah ke světu vůbec a „terapeutická“ artefiletika,

³⁶ STIBUREK, M. *Současná arteterapie*. In ALBRICH, B., SLAVÍK, J. et al, *Současná arteterapie v ČR a zahraničí*, s. 34.

kteřá jako preventivní a screeningová činnost může pomoci při řešení a vyřešení různých problémů žáků, psychických i sociálních, které jsou špatně „zachycovány“ v běžném školním, edukačním procesu při klasických hodinách. Proto J. Slavík ukazuje na vhodnost artefiletiky i v rámci středoškolského vyučování ve směrech pedagogických, sociálních a zdravotnických, kde by byla přínosnější než klasická a v naší zemi tradiční estetická výchova.³⁷

Jak je vidět v této stati, tak není pochyb, že by se arteterapie a artefiletika neměly a nemohly vyskytovat v zařizenech i pro volný čas, když významná užitečnost a vhodnost je doložena i ve školních procesech. Je to naopak viděno velmi pozitivně a Slavík nepochybuje o vysoké vhodnosti oba obory prakticky využívat v rozmanitých zařizenech a aktivitách. Však je nutné myslet na to, že toto využívání a praktikování „čisté“ arteterapie ve výchovném procesu u zdravých jedinců nelze bezmyšlenkovitě, jak se uvádí na www.artefiletika.cz ve stati s názvem „Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice“ je viděna nutnost cílené práce a řádně promyšlený výběr metod a technik.

„Avšak zkušenosti ukázaly, že nepromyšlené přebírání arteterapeutických metod a technik není pro školu vhodné. Bylo nutné hlouběji porozumět tomu, které stránky arteterapie jsou pro výtvarnou výchovu přínosné a které naopak hrozí střetem kompetencí mezi psychoterapií - do níž arteterapie patří - a výchovou. Přívrženci arteterapie z řad výtvarných pedagogů tím byli nuceni soustředěně se zamýšlet nad způsobem své vlastní pedagogické práce a pokoušet se o její teoretickou reflexi.“³⁸

Proto také nutnost a vznik již známé artefiletiky, (kteřá vznikala především na základě pedagogickém, cíleně do výtvarné výchovy), však za „výpomoci“

³⁷ Srov. SLAVÍK, J., *Od výrazu k dialogu ve výchově-artefiletika*, s. 182.

³⁸ SLAVÍK, J., *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice - Artefiletika.*, [online]. Praha: Artefiletika., 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>.

arteterapie, která v době zrodu artefiletiky³⁹, měla jejímu smýšlení nejbliže. Artefiletika tedy nejčastěji plní právě velmi vhodnou instanci pro práci ve výchovně-vzdělávacích zařízeních a většinou tam přebírá místo arteterapie. Arteterapie naopak působí nejčastěji ve zdravotně-sociálních zařízeních, jak je doloženo v úvodu této kapitoly, ale není to podmínkou. Při správném použití a náhledu na využití obou oborů, je lze praktikovat ve velmi rozmanitých typech různých zařízeních. A ani to není na škodu, když se hranice obou oborů nemusí „bezzubě“ držet pouze svých zaběhnutých kolejí praktikování.

Každý obor může obohacovat ten druhý a naopak. Je vždy dobré, když mezi příbuznými obory probíhá dialog a je o něj neustále usilováno.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VYUŽÍVÁNÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY U DĚTÍ

Nyní se pokusím nastínit, zda-li jde a je možné využívat a pracovat s arteterapií, popřípadě artefiletikou u dětí, především v předškolním věku, čím je vhodná právě arteterapie nebo artefiletika. A také to co je důležité právě pro děti a jejich tvorbu.

Kniha zaměřená cíleně na děti a využívání arteterapie s nimi nese název „Arteterapie s dětmi“, kterou napsaly autorky Caseová a Dalleyová, kde se zamýšlí nad významností a vysokou vhodností pro využívání arteterapie s dětmi, vidí její užitečnost především přes její výhodnost při problémech dětí s verbálním vyjadřováním.

³⁹ Pozn. počátky artefiletiky u nás - J. Slavík ve svém článku „Mezi výtvarnou výchovou a arteterapií“ publikovaným v časopise Výtvarná výchova 1994/1995, č.2–kde mluví o pojetí výtvarné výchovy v animo-centrickém proudu, kde navazoval na „filetický“ přístup k vzdělávání a výchově H. Broudyho. Srov. SLAVÍK, J., *Z historie 2* [online]. Praha: Artefiletika.cz, [cit. 25.3.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/index.php?cat_id=1&start=10>.

„Výtvarný proces skutečně dítěti umožňuje jinou, neverbální a symbolickou řeč, kterou může – byť nevědomě – vyjádřit své pocity, přání, obavy a představy, které jsou vlastní jeho vnitřnímu prožívání.“⁴⁰

“...výtvarná práce dětí v terapii je základním prostředkem těžiska bezpečné komunikace vědomých a nevědomých procesů. Jedním z jedinečných aspektů arteterapie je existence díla, které je konkrétní a hmotné, které je možno uchovat a které může získat význam třeba i později v průběhu terapie. Děti si těchto výtvarných produktů velmi cení, protože pro ně mohou znamenat skutečnou hodnotu. Jsou viditelným vyjádřením jejich vnitřního prožitku.“⁴¹

Myslím si, že právě výše zmíněné „viditelné vyjádření jejich vnitřního prožitku“ je velmi zásadní při využívání obou oborů. V praxi často nastává moment, kdy tento „vnitřní svět“ dítěte je pro nás běžnými komunikačními prostředky nedostupný, proto zde vyvstává nutnost najít a využít jinou formu komunikace – například velmi vhodně přes výtvarnou tvorbu, tudíž i s pomocí arteterapie či artefiletiky.

4.1 Metody a techniky

Důležité je si ukázat i základní metody a techniky obou oborů a také to, proč existují a co nám mohou přinést. Je však nutné podotknout, že technik je celá řada a v arteterapii obzvlášť, v této práci postačí si pouze nastínit pár základních a nejčastěji využívaných.

„Výtvarné techniky se používají proto, aby klientům usnadnily vyjadřování jejich pocitů,...Terapeutovi tyto techniky umožňují rozpoznat některé – jinak těžko přístupné – osobnostní rysy klientů.... Během výtvarného vyjadřování totiž dochází k mimovolním slučováním klientových vědomých a nevědomých

⁴⁰ CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*, s. 12.

⁴¹ Tamtéž, s. 13.

tendencí; jakoby ve zkratce se přitom odehraje totéž, co by si psychoterapie omezená jen na slovní vyjadřování propracovávala delší dobu.“⁴²

Nyní stručné pojednání o technikách arteterapie. Jelikož jak jsem již uvedla, jejich výčet je opravdu široký a velmi pestře a tématicky je o nich pojednáno v knize „Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi“ od Jean Cambellové, která dělí své náměty a techniky na: rozechřívací cvičení, hlavní činnosti (obecná témata, mezilidské vztahy, oslavy a rituály, získávání profesních zkušeností a aktuální otázky), propojení různých uměleckých disciplín, diskuze a zpětná vazba a ukončení a závěr.⁴³ Její výčet je veliký, různých technik a činností a tématicky dělených je celkem 142.

Také bychom si měli říct, jak techniky přijímají klienti a jejich nejčastější reakce. Velmi pěkně o tomto hovoří Cambellová a Dalleyová.

„Pro klienty je někdy těžké arteterapeutické techniky přijmout; namítají, že neumějí dobře kreslit, případně modelovat. Terapeut je musí umět přesvědčit, že nejde o žádný test výtvarných dovedností. Terapeut může zábrany klientů překonat i tak, že kreslí nebo modeluje společně s nimi.“⁴⁴

Myšlenka překonání špatného pocitu z tvorby klientů/děti za pomoci aktivní tvorby i arteterapeuta je velmi zajímavá. Jistě to posílí i chuť do kreativní práce a odlehčí prvotní napětí ze „studu“ výtvarně se projevit.

Dále si musíme ukázat také pohled artefilitiky na techniky, které využívá. Je jasné, že oba obory jsou si blízké, přesto rozdílné, proto i chápání technik z pohledu artefilitiky je specifický a má své vlastní pojetí. Uvádím pohled J. Slavíka.

⁴² CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*, s. 9-10.

⁴³ Srov. CAMBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie*, s. 43.

⁴⁴ CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi* s. 10.

„Způsob výtvarného vyjádření a techniky nebo materiály výtvarné tvorby nejsou v artefiletice středem pozornosti. Podřizují se obsahovému zaměření. Tím nemá být řečeno, že artefiletika si necení výtvarných vyjadřovacích prostředků, že s nimi výchovně nepracuje či dokonce, že jí vůbec nezáleží na procesu a formách výtvarné činnosti. Pohlíží však na ně skutečně jako na prostředky, nikoliv cíl své snahy....Je něčím víc, je vyhledávaným nástrojem pro sdělení nevyslovitelného. Proto má být přijata za vlastní a zažita ve své podstatě.“⁴⁵

Stejně jako v arteterapii je významným momentem přesah do individua, do duše jedince. Získat od klienta nebo dítěte informaci o jeho vnitřním „světě“ – nevyslovitelném. To je obrovský význam obou oborů, kde i díky svým technikám (nejde jen o ně), se daří zjistit velmi „intimní“ a citlivé informace z nejnvnitřnějšího jádra člověka.

4.2 Využití malby

Malbu jsem tématicky vybrala proto, že je velmi vhodná pro tvorbu dětí, nejen po motorické stránce, ale i pro její snadné využívání a praktické začlenění do různých činností a aktivit. Velmi zajímavá je při malbě přítomnost vody, která poskytuje uvolňující a nestrnulý moment ve výtvarné tvorbě.

„Maľovať v arteterapii môžeme roznyimi farbami tak, ako tomu je aj vo výtvarnej výchove. Na rozdiel od výtvarnej výchovy je výber buď účelový, ak ho robí terapeut, alebo diagnostický, ak je v režii klienta. Môžeme pracovať temperovými, akvarelovými (vodovými), prstovými, pastelovými kriedami, voskovými kriedami, farebnými ceruzkami.“⁴⁶

Ukázali jsme si malbu v její základní stránce a nyní je prostor pro další významnou kategorii a to barvy, s jejich výmluvností a významem. Jelikož barva souvisí i s malbou, a to velmi významně, jelikož při malbě často využíváme

⁴⁵ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*, s. 179-180.

⁴⁶ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Význam výtvarných materiálů a médií v arteterapii*, s.40.

možnosti vlastní „výroby“ dalších typů pomocí vzájemného míchání primárních barev, ze kterých získáme barvy sekundární⁴⁷, proto také v další části práce se blíže podíváme na významnost barvy a její charakteristiky.

4.2.1 Barvy

Bez barvy ve výtvarném, arteterapeutickém nebo artefiletickém počínu nemůže být pochyb a vždy je tu pro ně „výsostné“ místo. Různé pohledy na významnost a výmluvnost barev uvádí více autorů, ale zde si ukážeme základní pohled slovenské arteterapeutky Jaroslavy Šickové-Fabrici.

„Barvy mají v arteterapii psychologický, estetický a kulturní kontext. Je prokázán vliv barev a barevných kombinací na psychické a fyzické zdraví člověka. Barvami se v historii zabývali umělci, fyzici, filozofové a pedagogové (Goethe, Newton, Shopenhauer, Itten)...Barva v arteterapii představuje také intenzitu a stav emočního života...Jejich působení je individuální.“⁴⁸

Nyní základní dělení barev a jejich význam ve výtvarné tvorbě dětí v podání Rosalindy Davido. Bude to pouze krátký exkurz, jelikož pro tuto práci bude základní shrnutí stačit a bylo by zbytečné se zabývat symbolikou barev více, protože toto téma je velmi obsáhlé.

ČERVENÁ: její používání před šestým rokem je normální, u nemocných dětí červená nedosahuje takové sytosti jako u zdravých, po šestém roce červená nastiňuje tendence k agresivitě a špatnou kontrolu emocí.

MODRÁ: použití i u dětí pod pět let, děti používající modrou mají své chování více kontrolované než děti, které používají červenou, použití modré v šesti letech značí dobrou adaptovanost, nahrazení modré za hnědou značí, že dítě již nechce

⁴⁷ Pozn. Primární barvy – žlutá, červená, modrá. Sekundární barvy – oranžová (žlutá+červená), fialová (modrá+červená), zelená (žlutá+modrá).

⁴⁸ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 114-115.

být a zůstat „miminkem“, používání především modré značí výraznou sebekontrolu.

ZELENÁ: váže se na sociální vztahy, jinak podobná modré.

ŽLUTÁ: často v souvislosti při použití červené, či možnost použití samostatně, někdy dává najevo vysokou závislost na dospělém.

HNĚDÁ: obdobně jako další nevýrazné a tmavé barvy mluví o špatné sociální a rodinné adaptovanosti, považována psychoanalytiky za „regresivní“⁴⁹ barvu, používají ji umíněné děti.

FIALOVÁ: u malých dětí velmi málo používána, může vyznačovat neklid a ve spojitosti s modrou barvou ukazuje na úzkost, tato barva vysoce frekventována v obdobích špatné adaptace.

ČERNÁ: v jakémkoliv věku a ukazuje na úzkost, jindy ukazuje na bohatý vnitřní život, černá je významnou barvou v období puberty – ostych v projevu citů a nepřístupnost.⁵⁰

Dítě používá barvy dvěma způsoby. Tam, kde se barva váže s určitou představou zůstává zachována ve své znakové hodnotě (např. tráva - zelená). Naproti tomu všude tam, kde barva není s představou tak úzce svázána, se dítě nechává vést nevědomím, což vypovídá o jeho myšlení a osobnosti nejvíce.⁵¹

Barva je tedy významným prvkem a není pochyb, že se s ní výrazně pracuje především v oborech arteterapie a artefiletiky, kde zauímají významné místo a velmi ovlivňují práci s artefakty.

Barva nese vysokou míru výpovědi z osobnosti jedince. Určují to i vlastnosti barev. Je však důležité myslet na to, že barvy bývají i individuálně vnímány.

⁴⁹ Pozn. „Regrese“ – pojem z freudovské psychoanalýzy, jde o návrat k překonaným, dětským formám chování, také jeden z nezralých obranných mechanismů (ty rozpracovala Anna Freudová, dcera S. Freuda).

⁵⁰ Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 37.

⁵¹ HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová.

4.3 Využití hlíny

Stejně tak jako malba, tak i fenomén hlíny, a práce s ní, je krásnou činností pro předškolní děti. Však také je to „věc“, která není až tak běžná pro výtvarnou práci dětí, keramické dílny nebývají samozřejmou součástí školek a jiných předškolních zařízení.

Hlína je velmi zvláštní hmotou, která má své velmi specifické vlastnosti a charakteristiku, proto se nyní podíváme co o ní uvádí literatura a jak je na hlínu a práci s ní nahlíženo.

Fascinujícím materiálem ji nazývá Jaroslava Šicková-Fabrici ve své slovenské knize „Význam výtvarných materiálů a médií v arteterapii“, píše o ní jako o významném médiu, který je jedinečným v umění, ale i v arteterapii. Odjakživa umí fascinovat člověka a možnost dotýkat se hlíny, tedy země, je velmi oblíbený především v dětském věku, kde děti fyzicky cítí, co je pro ně dobré. Také umí vyvolat pocity dotyku, umazání, formování a zašpinění.⁵²

Šicková-Fabrici nahlíží na hlínu ještě hlouběji ve své knize „Základy arteterapie“, kde uvedla základní body, čeho díky praktické zkušenosti s hlínou můžeme u klientů dosáhnout a co posilovat.

„Hlína jako arteterapeutický materiál a aktivity s ní – házení, mačkání, tvarování, ruční modelování, přemodelování – korigování, otiskování jsou vhodné:

- pro prolomení bariér strachu;
- jako materiál nahrazující verbální komunikaci;
- pro eliminování agresivního chování;
- pro rozvíjení představivosti, trojdimenzionálního vnímání;
- pro vyjádření prostoru pro nadhled jako zázemí pro změnu postojů k sobě i k ostatním“⁵³

⁵² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Význam výtvarných materiálů a médií v arteterapii*, s. 51.

⁵³ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 136.

Práce s hlínou také významně posiluje sebevědomí, zvláště i těm dětem, které z různých důvodů nechtějí nebo se neradi projevují malbou či kresbou, je hlína ideální materiál a činnost s ní pro ně není tak stresující, jelikož k práci s hlínou využíváme vnímáním přes kůži, hmat. Je dobré do činností dětí zapojovat, pokud je to trochu možné, právě i zkušenost s hlínou a jejími specifickými vlastnostmi.

4.3.1 Hmat

Hmat neodmyslitelně patří k práci s hlínou. Hmat, jako velmi významného činitele vidí i Jaroslava Šicková-Fabrici, která je akademickou sochařkou a proto se i vážně zabývá prací s hlínou a významnosti hmatu v arteterapii, jak jsme si již nastínili v předešlé kapitole.

Zde její pohled na důležitost hmatu: „Potřeby fyzického kontaktu, dotyku, trvají po celý život. Psychologové, psychiatři i sociologové píšou o emocionální a intelektuální prospěšnosti dotyků. ... Nedostatek dotyků vede k depresi, ztrátě chuti k jídlu, k apatii a útlumu životních pochodů. Fyzický nedostatek dotyků, kontaktu doprovází emocionální odcizenost. Potřeba dotyků, hmatových podnětů, byla odborníky prokázána především u dětí a starých lidí. Velmi vhodný způsob, jak stimulovat hmatovou citlivost nebo kompenzovat už v minulost zanedbaný deficit hmatových vjemů, je právě modelování z hlíny.“⁵⁴

Je ukázáno, že práce s hlínou - za pomoci hmatu, je velmi pozitivní. Není tedy pochyb, že by práce s hlínou mohla mít nějaký negativní dopad, naopak, je významnou činností a jak je popsáno výše, má i podíl v kladném rozvoji různých složek osobnosti. Je velmi vhodné využívat v práci s dětmi i možnost pracovat s hlínou a pokusit se tam, kde to jen trochu jde zapojovat i dotyk a smysl hmatu.

⁵⁴ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 138.

4.4 Základní symboly a témata

Je mnoho symbolů, které jsou vhodné pro výtvarné ztvárňování v praxi arteterapie i artefiletiky. Mezi nejznámější používané symboly a témata známé i v laické společnosti jsou například test domu, stromu, postavy a podobně. Také je nutné při jejich využívání myslet a brát zřetel na věk jedinců, s kterými pracujeme.

K tomuto tématu se vyjadřuje V. Hamplová, která nahlíží na používání symbolů v dětském věku jako významný druh komunikace.

Dorozumívání skrze výtvarné vyjádření jde tedy ruku v ruce s rozvojem symbolické komunikace. Při vytváření grafických symbolů tak jde v podstatě o tvorbu vlastního jazyka, který se stává nástrojem specifického druhu komunikace. V této komunikaci je skutečnost označena soustavou znaků (ve výtvarném projevu grafické či plastické elementy), z nichž některé mohou mít symbolickou povahu. Symbol jako grafický morfém se objevuje ve všech stádiích dětského výtvarného projevu v nejrůznějších morfologických⁵⁵ proměnách v závislosti na stupni grafického vyjadřování.⁵⁶

Je nutné říci, že právě období předškolního věku je velmi pestré na obsažnost symbolů, však když dítě dosáhne dokonalost v oblasti komunikace, tyto symboly v dětské tvorbě se oplošťují a pozvolna ztrácí svůj sdělený význam.

Některé náměty se v dětském výtvarném projevu obecně ustalují a stávají se symboly. K těmto stabilním tématům patří například postava, dům, zvířata, strom a živly.⁵⁷

⁵⁵ Pozn. Morfologie je nauka o tvaru, tvarech. Tzn. že v textu je to chápáno jako „tvarová proměna“.

⁵⁶ HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová., s. 53.

⁵⁷ Srov. HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová.

Tyto postřehy V. Hamplové vyjadřují především komunikační složku symbolů v dětské tvorbě. Také mluví o významném jevu a to ustalování námětů, které se pak stávají symboly. Proto se dále budu věnovat známým a i v dětském věku reálným tématům, jako je právě symbol domu a stromu.

4.4.1 Test domu

Dům - velmi zajímavé téma, použitelné již od nízkého věku, dům každé dítě (tak pubescent, dospělý, geront i jedinec s mentálním postižením) určitě viděl, setkal se „tváří v tvář“ a je pro něj nositelem domova a bydlení. Proto je také vhodným tématem pro ztvárnění. Už pro jeho „známost“ a snadné vizuální představy u širokého spektra jedinců.

O domu se také zmiňuje R. Davido, mluví o něm jako nejoblíbenějším dětském tématu, který je výmluvný o dětském charakteru a osobnosti.⁵⁸ A slovenská autorka Šicková-Fabrici poukazuje na dům jako na vlastní obraz dítěte, jeho těla a citovou zralost a kontakt s realitou.⁵⁹ Toto potvrzení vhodnosti k dětskému věku se opírá i o zmíněnou oblíbenost. Když děti něco rády ztvárňují, je dobré se toho držet a využívat to. I já osobně jsem se v praxi setkala se spontánním malováním a kreslením právě tohoto tématu, který děti opravdu rády a samovolně ztvárňují a mají z toho radost, jelikož je to téma, ke kterému se i rády slovně vyjadřují.

O interpretaci domu hovoří opět R. Davido : „Při interpretaci přihlížíme jak k vlastnímu domu (dveře, okna, výzdoba), tak i k jeho okolí (cesty, stromy, zahrady, ploty), ať už se na obrázku vyskytuje, nebo ne. Nejčastěji dítě kreslí zcela běžný, obyčejný dům a zobrazí plošně jen hlavní průčelí. Dům umístěný pěkně uprostřed, s otevřenými okny a několika dveřmi vypovídá o dítěti, které je

⁵⁸ Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, 39.

⁵⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s.106-107.

přívětivé, živé a otevřené. Okolí domu zpravidla bývá nenápadné a harmonické.“⁶⁰

Uvedla jsem náhled na interpretaci z pozitivního úhlu, jelikož opak a odchylky při malbě jsou s přímou úměrou v negativním smyslu a jedná se tak většinou o různé poruchy nebo patologie.

4.4.2 Test stromu

Strom, stejně jako dům, je odrazem člověka, jedince. Strom je také velmi známým a jedincům významným jevem. Stromy vidáme denně, to je neopomíjeným faktem, snad neexistuje dítě, které by nikdy nevidělo a nemohlo být v jeho blízkosti (snad až pouze na jedince s handicapem zrakovým – však tam uplatní hmat). Proto opět jako u domu, přistoupím k pojednání o jeho významu a chápání jako symbolu.

R. Davido uvádí výstižnou citaci od Didiera Anzieua „Strom je symbolem člověka; analogii lze spatřovat v tom, že člověk i strom stojí. Strom je také symbolem růstu a plodnosti, síly a tajemství.“⁶¹

V interpretacích stromů si všímáme především umístění na papíru⁶², stabilní částí (kmen, kořeny, větve) a dekorací (plody, lístky a okolí). Nutné je brát ztvárnění ve smyslu i věku dětí, je jasné, že s přibývajícím věkem i schopnost grafomotoriky⁶³ se zlepšuje a díky zkušenostem dítě umí a lépe zvládá odpovídající výtvarnou produkci.⁶⁴

⁶⁰ DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 39.

⁶¹ Tamtéž, s. 42.

⁶² Pozn. chápáno jako formát listu papíru. Rozvržení – *horní část* (oblast intelektuální, duchovní, kontakt s prostředím a okolím, jedná se o „já“ subjektu, vědomí a city), - *spodní část* (pudy, nevědomí, sexuální a erotický život), - *levá část* (minulost, egoismus, introverze, vztah k matce), - *pravá část* (pokrok, altruismus, extraverze, vztah k otci). Srov. Tamtéž, s. 42.

⁶³ Pozn. grafomotorika – jde o pohybovou dovednost v grafické oblasti (písmo, kresba).

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 42.

Test stromu, podobně jako domu (viz. předchozí kapitola) je jedním ze základních testů, které jsou využívány a praktikovány. Při interpretacích je nutné mít více artefaktů, nelze usuzovat pouze z minimálního zdroje a proto je důležité schraňovat co největší počet výtvorů pro jejich širší pohled na jedince. Stejně tak z jednoho obrázku stromu, který nese rizikové prvky nelze pohlížet na dítě, jako na „nemocného“ jedince s patologií, však je nutné se snažit o systematickou práci a obezřetné „kontrolování“ dalších prací.

5 PRŮBĚH A OKOLNOSTI PRAKTICKÉ ČINNOSTI

V této části si ukážeme koncept činností v keramickém kroužku pro předškolní děti s využitím myšlenky artefiletiky a metod arteterapie. Práce s dětmi je vedena podle metodik zájmových činností naučených v rámci studia na Teologické fakultě, oboru pedagogika volného času. (tento předmět je povinný a dělen do 2 částí, první absolvovaný pod vedením Doc. M. Kaplánka, Th.D. ve 2. ročníku studia a druhá část s výukou PhDr. J. Pávkové ve 3. ročníku)

Jedná o přímou práci s dětmi předškolního věku v keramickém kroužku zřízeného Salesiánským střediskem mládeže-dům dětí a mládeže v Českých Budějovicích, který se koná každý týden v pondělí od 16:30 do 18:00.

5.1 Struktura činností

Zde stručně ukáží průběh a strukturu činností s předškolními dětmi. Témata práce uvedu dvě, jelikož jsme si v práci ukázali témata a symboly domu a stromu, proto i prakticky jsem využila tyto témata při práci s dětmi v keramickém kroužku, který trvá 90 minut a počet dětí v kroužku je 7. V tuto chvíli jsou děti ve věku 4 a 5ti let.

Činnost: malba a keramické ztvárňování zadání

Téma: STROM

Motivace: řízená pohybová a uvolňovací hra s tématem život a vývoj stromu za přechodu ročních období.

Přímá činnost: v první části malování libovolného stromu vodovými barvami a štětci, v druhé části modelování z hlíny, výroba keramických, plošných stromů.

Činnost: malba a keramické ztvárňování zadání

Téma: DŮM

Motivace: rozhovor a povídání o vzhledu, funkci a typů domů, s pokládáním různých otázek týkajících se tématu.

Přímá práce: v první části malba libovolného domu vodovými barvami a štětci, v druhé části výroba domečků z hlíny, za pomoci plastových kelímků, díky nimž vznikne trojrozměrný keramický produkt.

Musím říct, že malba i keramické práce dětem šly bez problémů, jelikož práci s hlínou znají a dobře zvládají, jelikož tento kroužek běží od září 2007 a za ten čas jsem se snažila děti naučit základní práce týkající se práce s hlínou. Zato malbu tyto děti znají ze školek, které navštěvují. Proto nebyl problém tyto práce dělat.

5.2 Významné okolnosti při činnosti

Při práci s předškolními dětmi jsem musela brát v úvahu to, že tento věk se mimo jiné vyznačuje kratší dobou pozornosti a schopnosti vydržet při práci, proto jsem práci prokládala i různými hrami, někdy i společným zpíváním.

Významně jsem se věnovala momentu motivace před samotnou činností, kde jsem využila buď tématicky volenou hru, motivační rozhovor a povídání nebo kladení otázek týkajících se momentálního tématu práce.

Důležité je, že po domalování nebo domodelování z hlíny jsem se vždy snažila o „reflexi“ práce, kde mimo jiné jsem se i ptala na názor dětí k prováděné práci.

6 VÝTVARNÉ ARTEFAKTY DĚTÍ

Vzhledem k zaměření této práce na volnočasové aktivity, budu demonstrovat na volnočasové činnosti této věkové kategorie ve výtvarně-keramickém kroužku,

který probíhá v Salesiánském středisku mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice (o tomto zařízení další informace v Příloze č. II.), který mimo jiné má ve svém repertoáru různých činností i tento kroužek pro děti od 3 do 6 let – tzn. předškolní věk.

Také zde použiji fotografie malovaných i keramických artefaktů na dvě základní témata – dům a strom. Díky nimž budu ilustrovat teoretická východiska této práce.

Fotografie dětských artefaktů začleňuji přímo do textu, jelikož se tím předejde nepříjemnému listování do případné přílohy práce a také to zajistí lepší přehlednost celé práce.

6.1 Malované artefakty dětí

Formát papíru jsem volila A4, jde o nejnámější velikost papíru, se kterým se děti setkávají. Použity jsou běžné vodové barvy, které též i předškolní děti znají, jelikož i v běžných školkách jsou využívány a to je výhoda, protože pak dětem nedělá problém s nimi pracovat.

Ukáži zde jen menší výčet z maleb dětí, jelikož tyto práce mají pouze ilustrovat činnost dětí a ozřejmit teoretickou část práce.

6.1.1 Malby domů

65

⁶⁵ Pozn. Michal – 4 roky

66

6.1.2 Malby stromů

67

68

⁶⁶ Pozn. Kristýnka – 5 roků

⁶⁷ Pozn. Eliška – 5 roků

⁶⁸ Pozn. Natálka – 4 roky

69

6.2 Keramické artefakty dětí

V keramickém kroužku pracujeme s běžnou hlínou v odstínech červené, hnědé a šedé. Také máme k dispozici velké množství glazur a různých nástrojů a potřeb, které se používají při práci s hlínou. Děti práci s hlínou již znají, mají s ní zkušenosti od září 2007, kdy poprvé začaly navštěvovat tento kroužek pod mým vedením. Také musím říct, že dětem pomáhám v situacích, kdy jim nějaká činnost nejde a nebo ji ještě nikdy nedělaly. Vždy se snažím dětem nejprve práci ukázat, aby nedocházelo k následným problémům s tím, jak a co dělat.

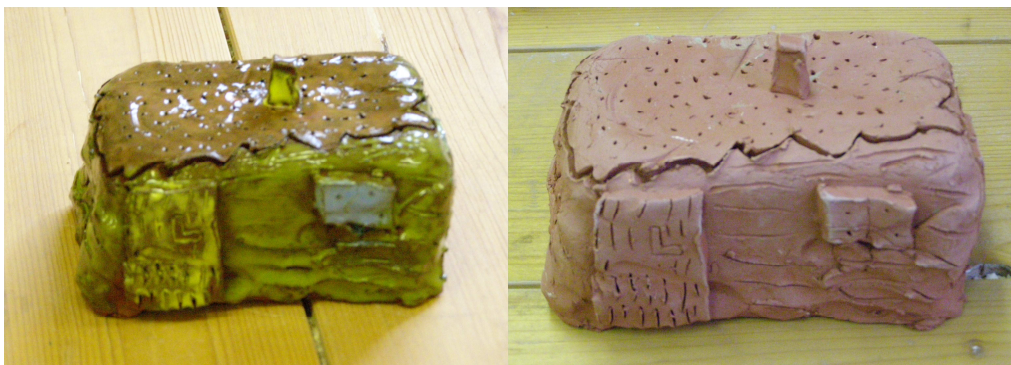
6.2.1 Keramické domy

70

⁶⁹ Pozn. Ondra – 5 roků

⁷⁰ Pozn. Filip – 5 roků

71

72

6.2.2 Keramické stromy

73

⁷¹ Pozn. Nikolka – 5 roků
⁷² Pozn. Michal – 4 roky
⁷³ Pozn. Eliška – 5 roků

74

75

76

77

⁷⁴ Pozn. Kristýnka- 5 roků

⁷⁵ Pozn. Natálka- 4 roky

⁷⁶ Pozn. Nikolka – 5 roků

⁷⁷ Pozn. Michal – 4 roky

6.3 Ontogenetická výmluvnost artefaktů

Zde se pokusím o shrnutí vlastních postřehů, které jsem učinila z četby literatury k této práci, přenesených na obrázky a keramické výrobky dětí. Nejedná se tedy o interpretaci nebo diagnostiku, spíše shodu a podobný obsahu prvků a jevů, kterých jsem si všimla v literatuře a které odpovídají momentům v tvorbě dětí z keramického kroužku.

6.3.1 Zamyšlení nad malbami dětí

Vzhledem k pořízeným pracím s dětmi musím říct, že odpovídají jejich věku a nesou určité prvky, které to potvrzují. Například obrázek s odkazem číslo 57 obsahuje dům, postavu a strom, vzhledem k provedení postavy, která má výrazně dlouhé nohy, tak vypovídá o tom, že předškolní dítě vidí dospělého zkrasleně, dívá se na něj vzhůru, jelikož jeho vzrůst je malý, proto dochází k tomuto vizuálnímu jevu, kde se dítěti nohy jeví delší než ve skutečnosti jsou.⁷⁸

Zato obrázek s odkazem číslo 58 je zřetelně lépe propracovaný, o tom hovoří i starší věk dítěte oproti výše zmíněnému, kterému jsou 4 roky a dívka, autorce obrázku, již 5 let. Je tu i náznak země, obsahuje slunce, mrak, ptáka i malou květinu, dům má zřetelná okna i dveře, na střeše je i aktivní komín. Dům je namalován uprostřed papíru a obrázek celkově působí přiměřeně, harmonicky, tudíž lze usuzovat na otevřené a přívětivé dítě. Však přítomnost jednoho komína může vypovídat na přítomnost jednoho rodiče v domě.⁷⁹

Zajímavé je u maleb stromů s odkazy číslo 59 a 60, kde je jasný a dobře viditelný rozdíl ve věku dětí, přičemž obrázek s číslem 60 je jednodušší a neobsahuje další prvky, které jsou však přítomny u obrázku 59, kde je jeho autorka starší o rok, než autorka obrázku 59, té jsou 4 roky.

⁷⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 111.

⁷⁹ Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. s. 39-41.

U obrázku s odkazem číslo 69 si všimneme, že strom vlastní i obličej, myslím si, že se může jednat o praktický příklad magičnosti⁸⁰ nebo antropomorfismu, který je charakteristický právě pro předškolní věk.

6.3.2 Zamyšlení nad keramickými výrobky dětí

U keramických výrobků, stejně jako u malovaných obrázků, je jasně vidět rozdíl práce u dětí ve věku 5ti a 4 let. Příkladem u fotografií s číslem odkazu 73 a 75 je provedeno snadnější ztvárnění stromů, než u obrázků s odkazy 71, 72 a 74, kde se děti již zabývaly přesnějším ztvárněním dalších prvků. Také tyto děti přidávaly vlastní iniciativu o doplnění postavou a sluncem.

U keramických domů dětí si můžeme všimnout toho, že starší děti ztvárňují více z vlastní zkušenosti to, co znají. Příkladem dům s číslem 68 má na střeše i „podkrovní“ okna, kde mi i chlapec vyprávěl, že doma je mají, proto je udělá i na svém domečku.

Za to keramický domeček mladšího chlapce, který má číslo odkazu 70 nese nereálná okna na průčelí domu, přímo pod sebou, v rovině dveří, přičemž starší děti vždy okna provedla tak, jak běžně jsou.

Zajímavé je, že všechny děti na svých domech udělaly vždy dveře, okna i komín a snažily se i o ztvárnění dveří a oken, tak jak jsou, tedy na dveřích kliku a okna dělily na části, kde to znamenalo, že okna se dají otevírat. Některé i výrazně zdobily své domečky, kde například napodobovaly střešní tašky nebo fasádu.

7 SHRUTÍ VYUŽITÍ ARTETERAPIE ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH

V této poslední části práce se pokusím shrnout to, zda-li se podařilo prakticky včlenit a pracovat ve volnočasové aktivitě práci s prvky arteterapie a artefiletiky.

⁸⁰ Pozn. Magičnost se vyskytuje v předškolním věku a je zcela běžná, dítě připisuje reálným věcem fantazijní prvky, tím si tak dítě pomáhá při vysvětlování dějů v reálném světě za pomoci fantazie. Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 103.

Na úvod však musím říct, že v arteterapii nejde pouze o léčení a zlepšování psychického stavu, ale je důležitý i proces tvorby, jak například i ve své definici uvádí Caseová a Dalleyová. J. Jebavá o ní zase mluví i jako o prostředku výchovy. Toto by mohlo potvrzovat i praktické využití arteterapie ve volnočasové aktivitě. V artefiletice je důležitá exprese a reflexe, kde v expresi je významný výrazový tvůrčí projev a v reflexi náhled nato, co se vytvořilo a bylo zažito. I tyto prvky jsem se snažila do přímé práce začlenit, tudíž plnění artefiletických myšlenek je reálné ve volnočasové aktivitě – zde v keramickém kroužku pro předškolní děti a i tento způsob práce se dá používat.

Musím říct, že příprava pro přímou práci s dětmi za využití myšlenek arteterapie a artefiletiky byla přínosem, jelikož obohacuje běžné metody i činnosti výtvarného rázu ve sféře volného času, kde primárně s nimi pracováno není. Zdá se, že vzdělání či absolvování kurzu v rámci arteterapie nebo artefiletiky by pedagogovi volného času pomohlo při práci a nakládání s výtvarnými pracemi dětí, činnosti by dostaly hlubší ráz a význam, jak pro děti, tak i pedagoga volného času. Na základě toho je tedy důležité a dobré pro vedoucího činnosti (v této práci pedagog volného času) výhodné umět a znát různé významné jevy v projevech dětí, jelikož se s tím dá nadále individuálně pracovat a snažit se o zlepšení těchto jevů a projevů v tvorbě. Myšleny jsou například různé odchylky ve vývoji dětské tvorby nebo jiné negativní prvky, které právě díky znalostem z ontogeneze dětské tvorby, či právě projevy patologických jevů v tvorbě, které propracovává, udává a i s nimi pracuje právě arteterapie, by byly jistě skvělou kvalitou pedagoga volného času.

Díky využívání metod arteterapie a artefiletiky ve volnočasové práci s dětmi se vyskytuje i jiná forma komunikace, než která je běžná při jiných činnostech a pracích s dětmi, objevuje se neverbální a symbolická řeč, díky které nám děti mohou vyjádřit i svá přání, obavy, pocity a prožívání, které jsou projevovány přes výtvarný proces.⁸¹

⁸¹ Srov. CASEOVÁ, C, DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. s. 12.

ZÁVĚR

Uvedená práce si kladla za cíl ukázat na možnost práce pedagoga volného času s obory arteterapie a artefiletika v zařízeních pro volný čas. Tuto myšlenku jsem se snažila potvrdit především tím, že jsem v praktické části práce ukázala na reálnost přímého využívání obou oborů v rámci keramického kroužku pro předškolní děti, který je zájmovou a volnočasovou aktivitou. Příímá práce vycházela z teoretické části práce a literatury, která se váže k arteterapii a artefiletice a internetovým zdrojům týkajících se také těchto oborů.

Východiskem pro tuto otázku a práci je i momentální popularita a fenomén arteterapie a artefiletiky v naší republice i zahraničí. Proto jsem i já tyto obory vložila do kontextu volného času, aby se ukázalo, zda-li obory jsou oprávněně „popularizovány“ především za hranicemi jejich primárních míst působení. Předpokládalo se, že pokud arteterapie a artefiletika má přesah i do jiných kruhů, které jsou jejich myšlenkám blízké, bude práce s nimi a využívání jejich metod v rámci volnočasových aktivit reálná a prospěšná pro příjemce i výdejce činností.

Tento předpoklad jsem se snažila potvrdit především v praktické části, která ale nutně vychází z části teoretické. Praktická část nám ukázala, že obory se dají a je možné je i ve volnočasové aktivitě smysluplně využít. Však je nutné, aby toto využívání bylo vždy promyšlené a připravené, bez tohoto momentu by se z činností stala pouze „normální“ volnočasová aktivita, klasická a běžná forma a přístup pedagoga volného času.

K tomuto vyjádření je nutné říci, že by bylo nespornou výhodou, kdyby se i pedagogovi volného času dostalo vzdělání v těchto zmíněných oborech a také pozornosti od zkušených „arteterapeutů“ a „artefiletiků“, kteří by se systematicky o tento problém zajímali a snažili se o jeho prezentaci i u odborné veřejnosti, která by se také aktivně vyjadřovala a zhodnocovala tuto myšlenku o využívání arteterapie a artefiletiky ve volném čase. Jistě by to dospělo k dalšímu a hlubšímu zkoumání v obou oborech, což je vždy očekávaný a pozitivní jev v každém oboru.

Na závěr práce bych uvedla i pro tuto práci výstižnou citaci, která odráží hlavní motivy, pro které se i lidé o výtvarné umění spontánně zajímají a které je často nutí o produktech výtvarné činnosti hlouběji přemýšlet.

„Dílo, které člověk vytváří, není nic jiného než forma deníku.“

Pablo Picasso

Seznam použitých zdrojů

Monografie:

ALBRICH, B., SLAVÍK, J. et al. *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. Praha: UK, 2000. ISBN 80-7290-004-8.

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: Dětská kresba z pohledu psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.

CAMBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: Skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-204-1.

CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-065-0.

JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-394-6.

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0.

PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PEROUT, E. *Arteterapie se zrakově postiženými*. Praha: Okamžik, 2005. ISBN 80-903247-9-7.

PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-146-0.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Význam výtvarných materiálů a médií v arteterapii*. Bratislava: OZ Terra Therapeutica, 2005. ISBN 80-969376-2-6.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. et al. *Obrazy vnútra*. Bratislava: OZ Terra Therapeutica, 2005. ISBN 80-969376-3-4.

SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění: Teorie a praxe artefiletiky*. Praha: UK, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-066-8.

UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VYMĚTAL, J. et al. *Obecná psychoterapie*. Praha: Psychoanalytické vydavatelství, 1997. ISBN 80-86123-02-2.

Elektronické dokumenty:

HAMPLOVÁ, V. *Interpretace dětského spontánního projevu z hlediska psychologického výkladu symbolů*. Brno, 2006. Diplomová práce. MU, Filozofická fakulta, Psychologický ústav. Vedoucí práce: Šárka Portešová. [online] Brno: Muni.cz, 2006, [cit. 23.3.2008]. Dostupné na WWW: <http://is.muni.cz/th/17056/ff_m/DIPLOMKA_pro_is.txt>.

SLAVÍK, J., *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

SLAVÍK, J., ŠKALOUDOVOÁ, B. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 23.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>>.

SLAVÍK, J., *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice - Artefiletika*, [online]. Praha: Artefiletika., 2006, [cit. 21.3.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

SLAVÍK, J., *Z historie 2* [online]. Praha: Artefiletika.cz, 2006, [cit. 25.3.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/index.php?cat_id=1&start=10>.

Příloha č. I.

Zde uvádím rozšířenou tabulku, původně od E. Perouta z knihy „Arteterapie se zrakově postiženými“, kterou jsem doplnila i o dělení dětské tvorby C. Burta, jehož vývojová stádia dětské kresby uvedla ve své knize J. Šicková-Fabricei „Základy arteterapie“.

Tato tabulka tak může poskytovat širší pohled na vývoj dětské tvorby a můžeme tak i snadno porovnávat různé pohledy těchto známých autorů.

Jean Piaget	Victor Lowenfeld	Cyril Burt
senzomotorické období 0-12 měsíců		
názorné období 2-5 let: předpojmové myšlení 5-7 let: intuitivní myšlení	2-3 roky, čáranice: bezobsažná, zvládnutá, pojmenovaná 3-6 let: preschematické období 6-9 let: období schématu	čmáranice 2-5 let: a) nezáměrné, b) záměrné, c) napodobované, d) lokalizované linie: 4 roky popisný symbolismus: 5-6 let popisný realismus: 7-8 let
konkrétní operace 7-12 let	8-12 let: kresebný realismus	vizuální realismus: 9-10 let
formální operace 12-17 let	11-15 let: pseudonaturalistické období 14-17 let: adolescentní výtvarná tvorba	potlačení: 11-14 let umělecké oživení: 15 let

Příloha č. II.

Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže v Českých Budějovicích

Adresa: Emy Destinové 1, 370 05 České Budějovice

Internetové stránky: www.sasmcb.sdb.cz

E-mail: sasmcb@sdb.cz

Telefon: 385 341 877

Stručný popis zařízení:

Toto zařízení působí v Českých Budějovicích 27 let. Spadá pod školská zařízení MŠMT a je školskou právnickou osobou MŠMT.

Cílem zařízení je podporování a upevňování hodnotových orientací na kulturních, občanských a křesťanských principů, dále zajišťování programů, které se snaží o prevenci kriminality, smysl pro odpovědnost a upevňování vzájemných vztahů. Program je řešen tak, aby oslovoval děti a mládež na sídlištích. Měl by přispívat k rozvoji osobnosti, tvořivosti a usnadnil jim orientaci v současném světě.

Keramický kroužek: Ve školním roce 2007/2008 se otevřelo pět skupin mladých keramiků. Kroužky zde vede a odpovídá za jejich chod Šárka Chlupová, dále dobrovolnice Jana Bláhová a já (Petra Řeháková) pro keramickou práci s předškolními dětmi. Tento kroužek pro tuto věkovou skupinu je otevřen ve středisku tento rok poprvé.

Hlavním smyslem zde je se seznamovat a pracovat s přírodním materiálem – keramickou hlinou. Snaha je o rozvoj fantazie a smysl pro estetiku a krásu. Keramická dílna vlastní dvě kvalitní keramické pece, nespočet různých glazur, pomůcek a náčiní k práci s hlinou. Také je zde i keramický kruh.

Účastníci jsou děleni do šesti- až dvanáctičlenných skupin, které zajišťují individuální přístup vedoucích kroužků k jejich účastníkům.

ABSTRAKT

ŘEHÁKOVÁ, P. *Praktické využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce M. Lhotová.

Klíčové pojmy: arteterapie, artefiletika, pedagogika volného času, vývojová psychologie, výtvarná výchova, psychologie.

Předkládaná práce se zabývá využíváním arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách.

Teoretická část práce je věnována všem pojmům, které se týkají a jsou významné pro tuto práci. Dále pak významnému momentu shrnutí a objasnění vztahu mezi arteterapií a artefiletikou a ozřejmění jejich společných stránek a také znaků rozdílnosti. Též se zde ukazuje na reálnou možnost aplikování obou oborů do volnočasových i jiných typů zařízení.

Praktická část se zaměřuje na náhled do využívání arteterapie a artefiletiky u dětí, kde jsou ukázány i různé metody a techniky práce. Dále práce ukazuje přímou práci s dětmi v keramickém kroužku, kde shrnuje průběh a okolnosti přímé tvorby a dokládá ji doloženými fotografiemi dětských artefaktů, které jsou následně zhodnoceny v rámci ontogenetické výmluvnosti.

Celkově si práce klade za cíl doložit a potvrdit reálnost a prospěšnost využívání arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách a také to, že promyšlené a cílené praktikování obou oborů ve volnočasové sféře je prospěšné, jak pro děti, tak i přínosem pro práci pedagoga volného času.

ABSTRACT

Practical application of Arttherapy and Artphiletics in leisure time activities.

Key words: Arttherapy, artphiletics, leisure time education, development psychology, art education, psychology.

The presented work is deals with usage of arttherapy and artphiletics in leisure time activities.

The theoretical part include explanation of important term, comparison of aspects of arttherapy and artphiletics similarities differences and referef to the concrete possibilities of using arttherapy and artphiletics in leisure time education and also in other spheres.

The practical part introduces to arttherapy and artphiletics where the kliens is child. It offeres also specific example, differens kinds of methodes and technic. Later this work showds direct work with children during ceramics leassons and concerned specifics of the direkt work. We can also find photo documentacion of children's products (ceramical artefakts, drawings). Each products is analyzed throug ontogenetic psychology.

Entirely this work is trying to prove and confirm possibility of using arttheterapy and artphiletics in laisure time activities. This work presented idea that thoughtful and intentional practise of arttherapy and artphiletics in leisure time education. Is profitable for children, even for pedagogs of leisure time.